

Erik Werps

www.steekspel.eu | digitale versie gratis | los nummer in hard-copy € 3,-

nummer 3

steekspel

Verrassing uit **Antwerpen**

In de eerste aflevering heeft u kunnen zien dat het verhaal van de **Rogstekers** uit Weert verder teruggaat dan menigeen denkt. Tot de oudste afbeeldingen behoren prenten die in de 17e eeuw in Amsterdam zijn gemaakt. Het zijn spotprenten waarop de Rogstekers op stuntelige wijze een rog (waarvan zij denken dat het de duivel is) te lijf willen gaan.

In de tweede aflevering blijken de Rogstekers in Den Bosch nog ouder te zijn. Wij menen dat **Jeroen Bosch** hen rond 1500 heeft afgebeeld. Op zijn bekendste schilderij nog wel: *De Tuin der Lusten*. De Rogstekers waren in Den Bosch nogal baldadig. Hun optreden werd in de loop van de 16e eeuw ingeperkt en uiteindelijk verboden.

In Steekspel zijn wij op zoek naar de herkomst van het verhaal over de Rogstekers. Hoe is dit verhaal in de wereld gekomen? Zit er een kern van waarheid in? Wat is waar en wat is verzonnen?

Dit keer gaan wij naar **Antwerpen** en Middelburg.

1. Ontdekking van een onbekende prent in Antwerpen.
2. In gesprek met de familie Laurentius in Middelburg.
3. Inventarisatie van alle bekende Rogstekersprenten.
4. Reacties uit het veld van Joost Welten en Rolf Hage.

Steekspel nu ook verkrijgbaar in het Jeroen Bosch Art Center in 's-Hertogenbosch. Overhandiging van de eerste exemplaren aan Hannah Gooiker, beleidsmedewerkster van het JBAC.

Op een kluitje

Na 1600 werden de 'helden van Weert' in Amsterdam bespot. Amsterdam beleefde in die tijd zijn Gouden Eeuw. Het was een handelsstad van wereldformaat. De concentratie van bedrijvigheid en rijkdom creëerde ook mogelijkheden voor uitgevers, graveurs en handelaars in grafiek. Ondernemers zoeken in het algemeen de locatie op waar hun doelgroep zit. Zo komt het dat uitgevers en prentverkopers bij elkaar op een kluitje in de Kalverstraat zitten.

Dit feit speelt een rol als wij ons bedenken dat de Rogstekersprent in de loop van de 17e eeuw bij wel tien Amsterdamse uitgevers is verschenen. Zij wilden allen een graantje meepikken van dit verhaal dat erg populair moet zijn geweest.

Was de hilariteit over de Rogstekers uit Weert specifiek iets van boven de rivieren? Vanuit het stadse, (grotendeels) protestantse Amsterdam richting het landelijke, katholieke Weert onder Spaans gezag? Of stak men in de zuidelijke Nederlanden ook de draak met de Weertenaren?

In de 16e eeuw bloeide Antwerpen als nooit tevoren. Antwerpen was belangrijk voor Weert. Het Weertse wolambacht beschikte al vanaf 1513 over een eigen lakenhal in de stad. Ook de Antwerpse drukpersen draaiden op volle toeren. Vooral die van uitgevers zoals Hiëronymus Cock en Christoffel Plantijn. Zouden zij iets aan de verspreiding van het Rogstekersverhaal hebben bijgedragen? Op naar Antwerpen.

1. Verrassende vondst

In het uitgebreide fonds van beide grote 16e-eeuwse Antwerpse uitgevers hebben wij niets van de Rogstekers kunnen vinden. Toch komen wij op een goed moment. Juist nu wij het vizier op Antwerpen hebben gericht wordt op een veiling een Rogstekersprent aangeboden. Een zeldzame gelegenheid.

Sterker nog, het blijkt om een onbekende variant te gaan. Het betreffende exemplaar ontbreekt namelijk in hét standaardwerk over de Nederlandse en Vlaamse prentkunst: de catalogus van Hollstein. Onze prent draagt het uitgeversadres *Joannes van Tienen*. Dit maakt het zoeken naar meer informatie helaas niet makkelijker. Van deze uitgever is vrijwel niets bekend. Dat wordt een puzzel met weinig stukjes. (Zie D-10 op pagina 4 en 5).

2. Tussen kunst en kitsch

Voor een advies brengen wij een bezoek aan kunsthandelaar Laurentius in Middelburg, gespecialiseerd in prenten en tekeningen. Frans Laurentius heeft onderzoek gedaan naar uitgever en prentverkoper Clement de Jonghe (c.1624-1677). Hij was actief in Amsterdam in dezelfde periode als de uitgevers van de spotprenten over de Rogstekers. Zijn vader Theo is bij een groot publiek bekend geworden door zijn optreden in het televisieprogramma *Tussen kunst & kitsch*.

Laurentius is ook gespecialiseerd in onderzoek van papier. De papierstructuur en het watermerk maken het mogelijk papier te dateren. Een datering kan van belang zijn voor wat op het papier is gezet. In dit geval onze

voorstelling over de Rogstekers. Voor het vastleggen van de papierstructuur en het watermerk hebben zij een speciale röntgenmethode ontwikkeld.

Onze prent is ter versteviging op een andere geplakt. Het is niet goed te zien wat er onder zit, maar het lijkt op een werktuigbouwkundig ontwerp van latere datum. Frans vermoedt dat de prent al in de 18e eeuw met stijfselijm is opgeplakt. Aan de structuur te zien schat hij dat het papier is vervaardigd tussen 1680 en 1700. Het is van een doorsnee kwaliteit die werd gebruikt voor centsprenten (volksdrukwerk). Een watermerk is niet direct zichtbaar, maar een (röntgen)onderzoek nadat de bladen zijn losgeweekt kan hierover uitsluitsel geven en een betrouwbaardere datering mogelijk maken.

Lees verder op pagina 6 >

D-10. Joannes van Tienen*
(uitgever in Antwerpen)

De nieuw ontdekte prent is duidelijk verwant met die uit Amsterdam. Het meest met groep C (zie pagina 7). Er zijn ook opvallende verschillen. Wij zullen de belangrijkste noemen.

Het valt op dat de figuren op de Antwerpse prent minder verfijnd zijn gegraveerd. Er ontbreken zelfs figuren die bij groep C wel op de plaat staan. Ook

in de tekst zitten wat verschillen. Zo is hier het sterk verwoorde motto rechtsboven opgeofferd voor een nieuw tafereel. En wat voor een! U ziet een man gevolgd door een paard die een kar voorttrekt. Op de achtergrond is wat stedelijke bebouwing zichtbaar.

De man die met geheven stok voor het paard uitloopt zou in aanmerking kunnen komen voor de vishandelaar uit de latere Legende. Zijn paard draagt een hoofdmasker en een gareel. Het loopt binnen een bespanning van een platte kar. Hierop ligt een ondefinieerbare lading. Het zou zomaar mest kunnen zijn; een behoorlijke hoop nog wel. Zijschotten ontbreken echter. Het onvermijdelijke gebeurt dan ook: aan de achterzijde valt lading van zijn wagen. Gezien de context van de Legende zal dit geen mest zijn. Het kan haast niet anders dan dat dit onze **rog** moet voorstellen.

De rog lijkt te worden opgevangen door een vrouw met hoofddoek. Maar laat u niet op het verkeerde been zetten. Volgens de regels van het perspectief bevindt de vrouw zich op ruime afstand vóór de rog. Bovendien zagen wij haar al met gestrekte arm op de Amsterdamse prenten lopen, terwijl daar van een vallende rog geen sprake was.

In de verte ziet u een ommuurde stad met kerk en andere hoogbouw. Ook hier bepaalt de Legende dat maar één plaats voor deze skyline in aanmerking kan komen; en dat is **Weert**.

De Antwerpse variant is waarschijnlijk afgeleid van een voorbeeld uit Amsterdam. Kijkt u eens naar de kruk (driepikkel) die een boer als afweer omhoog houdt. De kruk is in **Amsterdam (2)** op exact dezelfde wijze van spijlen voorzien als in het oorspronkelijke voorbeeld van **Bruegel (1)**. Bij **van Tienen (3)** ziet dit primitiever uit. Een verlies aan details wijst hier op een latere kopie.

Mogelijk zien wij op deze prent een vroeg bewijs van de wijze waarop (in Antwerpen) het verhaal al in de 17e eeuw is verteld: als een anekdote van een vishandelaar die zijn rog verliest. Al hebben wij nog geen antwoord op de vraag: komt hij ook terug om zijn vis op te halen?

> *Vervolg van pagina 3*

Hij maakt duidelijk dat drukwerk zoals dit in de 17e eeuw gebruiksgoed was. Daarvan is heel veel gedrukt, maar slechts weinig bewaard gebleven. De schoonheid van een ets van Rembrandt werd al in diens eigen tijd onderkend. Mensen gingen er zorgvuldig mee om en daarom zijn van Rembrandt veel etsen behouden. Het soort drukwerk (een poster) van de Rogstekers ging massaal teniet. Met als gevolg dat deze momenteel zeldzamer is dan een Rembrandt.

De centsprenten werden doorgaans met vier nageltjes op een kastdeur geprikt. Of boven de schouw. Maar papier is een kwetsbaar materiaal. Scheuren, vlekken, stof, licht. Vroeg of laat verdween het merendeel van de posters in de haard om het vuur aan te maken.

3. De knotwilg

De ontwikkeling en onderlinge verhouding van de verschillende Rogstekersprenten laat zich goed vergelijken met de manier waarop een knotwilg is gegroeid. Een knotwilg is een boom met veel scheuten die erg op elkaar lijken en allemaal direct vanuit de stam lijken te groeien. Maar dat is niet zo. De twijgen groeien in groepjes vanuit een knot. Toch is op enige afstand niet duidelijk te zien hoe de scheuten op één knot zich tot elkaar verhouden. Wil je dit wel zien zal je er met je neus bovenop moeten staan.

Hetzelfde gaat op voor de Rogstekersprent. In dit geval zijn de scheuten de varianten die wij op basis van hun kenmerken in verschillende groepen kunnen plaatsen. Vrijwel allemaal zijn zij gebaseerd op een oorspronkelijk ontwerp van Salomon Savery. Behalve de oudste prent die is uitgegeven door C.J. Visscher.

De vergelijking met de knotwilg gaat verder. Aan iedere scheut groeien honderden blaadjes. In de herfst vallen die af. In de winter worden hele takken gesnoeid. Zo ging het ook met de volksprenten. Veel prenten raakten in de loop der tijd verloren. Slechts een kleine minderheid bleef behouden.

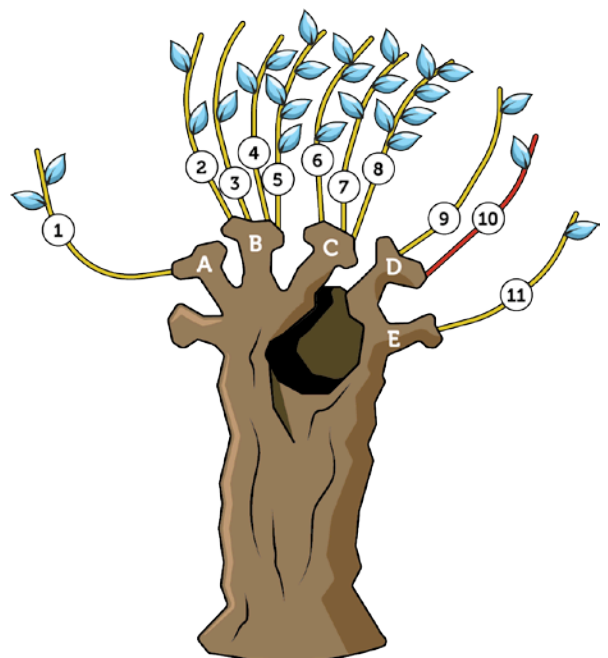
In het onderstaande overzicht beschrijven wij hoeveel exemplaren van iedere variant nog bestaan. Een *variant*

Voor een uitgever was de investering in een gegraveerde plaat met 300 afdrucken terugverdiend. Volgens Frans zullen dit soort populaire prenten in oplages van 500 of 600 stuks zijn gedrukt. De concurrentie was hevig. Voor de meeste prenten lag de prijs tussen een oordje en een stuiver per stuk. Dit was min of meer hetzelfde als voor een brood, een eenvoudig ontbijtbordje of een tinnen lepel. Met dergelijke lage prijzen was een uitgever wel gedwongen veel exemplaren te drukken om enige winst te kunnen behalen.

Hij adviseert een inventarisatie van de beschikbare prenten te maken. Altijd nuttig voor ons onderzoek in Antwerpen (en elders). Hoe gaan wij dat aanpakken?

definiëren wij op dit moment als alle exemplaren met hetzelfde *uitgeversadres*. Uiterlijke kenmerken bepalen vervolgens welke varianten in een *groep* kunnen worden geplaatst. De volgorde van de varianten binnen een groep hebben wij niet willekeurig gekozen. Het begin van de werkzame periode van een uitgever is hiervoor leidend geweest. Natuurlijk zegt dit niets over de volgorde waarin de prenten werkelijk zijn gemaakt.

Van alle exemplaren vermelden wij waar deze zich bevinden. Dat gebeurt op basis van beschrijvingen van collecties in musea, archieven en bij particulieren. En op basis van vermeldingen in de literatuur.^{1,2}

A, B, C en E. Uitgaves in Amsterdam.

D. Uitgegeven in Antwerpen.

A-1. *Claes Janszoon Visscher*. Dit is de oudste prent (vermoedelijk 1610-35). Het ontwerp wijkt af van andere prenten, maar komt overeen met het schilderij (zie aflevering 1). De ontwerper is onbekend.

?-?. *Clement de Jonghe*. Zijn boedelbeschrijving in 1679 bevat een plaat van de 'Rogsteeckers'.³ Een afdruk met zijn adres is echter niet bekend. Wel is bekend dat de Jonghe van sommige aangekochte platen afdrukken maakte met het oude adres (zonder zijn eigen adres). Deze plaat is in 1679 waarschijnlijk aan een van de uitgevers uit groep B of C verkocht (maar niet aan Thiel).

D-9. *Frans van den Wyngaerde*. Een commercieel succesvolle reproductiegraveur en uitgever in Antwerpen. De tekst op de Rogstekersprent met zijn adres bevat nogal opvallende spelfouten. De Antwerpse prenten D zijn gebaseerd op de voorstelling uit groep C.

E-11. *Justus Danckerts*. Een houtsnede in het Duits (met adres van deze Amsterdamse uitgever). Ten behoeve van de Duitse markt is de naam Weert in *Warburg* veranderd.

Van de Rogstekersprent is mogelijk minder dan 1% van de afdrukken bewaard gebleven. Nieuwe prenten kunnen de kennis vergroten. Weet u een nog niet beschreven prent in een collectie of elders te vinden, meldt dit a.u.b. op info@steekspel.eu.

Inzendingen worden beloond!

Verklaring

 A t/m E groepen (verwante prenten)

 1 t/m 11 varianten (uitgeversadressen)

 1 t/m 27 exemplaren
✓ 16x bevestigd en afbeelding beschikbaar
○ 11x aanwezigheid (nog) niet bevestigd

 nieuw ontdekte prent (*J. van Tienen*)

±5000 exemplaren gedrukt

27 exemplaren bekend c.q. beschreven

? exemplaren nog onbekend

A 1. *Claes Janszoon Visscher* (c.1586-1652).

✓ Rijksmuseum, Amsterdam.

○ Bibliotheca Thysiana, Leiden.

B Groep Thiel

2. *Jan Thiel* (17e eeuw).

✓ British Museum, Londen.

✓ Statens Museum for Kunst, Kopenhagen.

3. *Carel Allard* (1648-1709).

✓ Rijksmuseum, Amsterdam.

4. *Gerard Valck* (1652-1726).

✓ Atlas van Stolk, Schielandshuis, Rotterdam.

○ LGOG collectie, RHCL, Maastricht.

5. *Joachim Ottens* (c.1663-c.1720-22).

✓ Rijksmuseum, Amsterdam.

○ Bodel Nijenhuis, Universiteit Leiden.

○ Huis van Gijn, Dordrecht.

○ LGOG collectie, RHCL, Maastricht.

✓ particuliere collectie.

C Groep de Wit

6. *Frederik de Wit* (c.1630-1706).

✓ Rijksmuseum, Amsterdam.

✓ Rijksmuseum Twenthe, Enschede.

○ Atlas van Stolk, Schielandshuis, Rotterdam.

7. *Pieter Vogias I* (c.1634-n.1697) of *II* (c.1664-1700).

✓ Bijzondere Collecties, UvA, Amsterdam.

○ Gemeentemuseum Jacob van Horne, Weert.

○ LGOG collectie, RHCL, Maastricht.

8. *Hendrik Visjager* (c.1642-1712) en

Jacob Robyn (c.1649-c.1707-17).

✓ Rijksmuseum, Amsterdam.

✓ Bijzondere Collecties, UvA, Amsterdam.

○ Huis van Gijn, Dordrecht.

✓ Gemeente archief, Weert.

○ LGOG collectie, RHCL, Maastricht.

✓ particuliere collectie.

D Groep Antwerpen

9. *Frans van den Wyngaerde* (1614-1679).

✓ Bijzondere Collecties, UvA, Amsterdam.

10. *Joannes van Tienen* (17e eeuw).

✓ particuliere collectie.

E versie Warburg

11. *Justus Danckerts* (1635-1701).

○ Staatsbib. Preussischer Kulturbesitz, Berlijn.

Wij vermoeden dat *Jan Thiel* de uitgever is van de oudste variant uit groep B. Het ontwerp is toegeschreven aan Salomon Savery (c.1593-1683), een zeer veelzijdig vakman. Op deze prent wemelt het van de figuurtjes die van alles doen. Men noemt dit ook wel een *Wimmelbild*. Ook in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw zijn Wimmelbilder als kinderprenten of posters populair geweest.

Vrijwel alle figuren heeft Savery van andere prenten gekopieerd. In feite maakt hij een toespeling op de prentkunst uit voorgaande decennia. Alsof je naar een poster zit te kijken met tante Sidonia, Kuifje, Lucky Luke, Obelix, Superman en kapitein Haddock. En natuurlijk Lambik. Zij willen met zijn allen de gestrande rog aanvallen, maar het lukt hen niet echt.

Savery kan het ontwerp tussen 1630 en 1650 hebben getekend. Dit baseren wij op de publicatiedata van prenten die als voorbeeld hebben gediend. Zoals de drie dappere kleine mannen die de rog het dichtst durven te naderen. Zij zijn afgeleid van personages van de hand van Jacques Callot. Deze Franse etser verbleef begin 17e eeuw aan het hof van de hertog van Toscane in Florence. Hij zag daar een groep kleine mensen als acrobaten en musici optreden. Zij speelden onder andere *La famosa giostra di Goggi*, het fameuze steekspel van de gebochelden.

Na zijn terugkomst in Nancy bracht hij begin jaren 1620 een serie etsen uit met de artiesten die hij in Florence had gezien: *Varie figure Goggi*. Dit heeft Savery geïnspireerd om hen op de Rogstekersprent als schertsfiguren op te nemen.

Diverse uiterlijke kenmerken doen vermoeden dat Jan Thiel de eerste uitgever (in groep B) is geweest. Zo is alleen zijn uitgeversadres in exact hetzelfde lettertype als de versregels uitgevoerd. De plaat is daarna (wellicht via *Hugo Allard*) naar *Carel Allard* overgegaan en vervolgens bij *Joachim Ottens* terecht gekomen. Zij werkten de koperplaat bij onder andere door een voorgaand adres te wissen en te vervangen door hun eigen naam. *Gerard Valck* maakte gebruik van een andere, haast slaafse kopie van deze plaat.

Jan Thiel is in Amsterdam actief in het midden van de 17e eeuw. Over zijn persoon is weinig bekend. Een zekere Jan Thiel woonachtig aan de Coninxgracht begeleidt in 1642 zijn dochter Leentje bij haar huwelijk met Adriaen Matham, graveur (*plaetsnyder*) uit Haarlem.⁴ Meer informatie over Jan Thiel en de familie Matham kan helpen om meer te weten te komen over het ontstaan van de Rogstekersprent.

Het zal u meteen opvallen waarin de gravures van groep C zich onderscheiden van groep B: zij zijn elkaars spiegelbeeld. Dit kwam veel voor. Het kopiëren van een prent op een nieuwe koperplaat leverde een spiegelbeeldige voorstelling op. Toch is dit niet het enige verschil.

De figuren zijn primitiever en grover van opzet. Dit is althans het geval op de prenten van *Frederik de Wit* en *Pieter Vogias*. Op zich is dat niet storend. Het past wel bij de boertige uitstraling die de voorstelling moet hebben.

Uit de grovere trekken kunnen wij opmaken dat de prenten uit groep C zijn gekopieerd naar een voorbeeld uit groep B. En niet andersom. Alle figuren (op B-2) zijn door Savery her en der uit oudere voorstellingen gehaald. Met vaardige hand en op *natuurgetrouwe wijze*. De weg van C naar B is daardoor uitgesloten. Je kunt niet eerst aan detail verliezen en daarna weer terugwinnen.

Terwijl de bestaande figuren aan detail inleveren, kunt u aan de linkerzijde zien dat een onbekende graveur een tweetal figuren heeft toegevoegd. Dit zijn (X) een schutter met een houten been en (Y) een lansier met een te grote baret en borstschild (kuras). Deze figuren zijn gekopieerd naar een ontwerp van Stefano della Bella (X' en Y').

Een derde prent uit deze groep (hier niet afgebeeld) met het dubbel adres van *Hendrik Visjager* en *Jacob Robyn* is een verhaal apart. Hier heeft men de details zoveel mogelijk willen behouden. Sterker nog: veel figuren kregen éxtra details die de prent nog grotesker moesten maken. Letterlijk een *aemulatio* waarmee men het voorbeeld probeerde te overtreffen.

De vraag wie voor de *aemulatio* verantwoordelijk was, is lastig te beantwoorden. De vraag wie van beide de plaat als eerste uitgaf, zet ons alvast op een goed spoor. Visjager komt het eerst in aanmerking. De onbeholpen wijze waarop de naam Robyn is toegevoegd staat in schril contrast met de finesse in de afbeelding. Het doet vermoeden dat Robyn (of zijn lettergraveur) weinig oog had voor detail of vaardigheden miste. Ook is een poging ondernomen de letters *ex*. achter Visjaager en daarmee diens status als uitgever te schrappen. Men herkende de uitgever immers aan de afkorting *ex*. (van *excludit*) achter zijn naam. Wellicht bedacht Robyn zich op tijd en erkende hij impliciet zijn meerdere in Visjager. Best gunstig, want diens goede naam stond garant voor een hogere verkoop.

Aanwijzingen die de gedachte ondersteunen dat Visjager de echte *aemulator* is zijn er niet. Het zou helpen als een mooie afdruk wordt gevonden met alleen zijn adres erop.

4. Reacties

Op ‘Pikante fratsen van de Rogstekers’ (nr. 1) ontvingen wij een reactie van dr. Joost Welten. Bij veel mensen is hij bekend vanwege zijn boeken over de Napoleontische tijd (1795-1815). Hij reageert op de pikante combinatie van de boogschutter en het melkmeisje (bij Vinckboons).

Joost Welten: “... Op volksprenten uit de 17e eeuw zijn seksuele toespelingen zelden ver weg, omdat die – zoals je zelf ook al opmerkt – de grootste zekerheid boden dat de schoorsteen kon blijven roken voor de makers ervan. Desondanks dien je voorzichtig te zijn om alles in het seksuele te trekken. Zo schrijf jij: ‘Ook de boog die bij het melkmeisje op de grond ligt is al afgeschoten.’ Volgens mij betreft het helemaal geen boog, maar een houten juk dat aan twee uiteinden een touw heeft om emmers melk aan te bevestigen ...”

Erik Werps: Een scherpe observatie! En helemaal waar natuurlijk. Het is een juk en geen boog. De boogschutter en het melkmeisje zijn wel een pikante combinatie. Ook op andere prenten verkeren zij in elkaars gezelschap; met ondeugende bedoelingen.

Kijkt u eens naar deze prent van Jacob de Gheyn. Een melkmeisje staat hier achter de boogschutter en ondersteunt zijn ellenbogen zodat hij beter kan mikken. Hij heeft een forse kulzak. Dat het meisje zijn hoed draagt getuigt al van een speelse verstandhouding tussen de twee. Maar het gaat verder dan dat.

Links in het weiland ziet u hen in een innige omhelzing.

Het is duidelijk dat de twee prenten veel op elkaar lijken. U bent als toeschouwer van beide schutters het doelwit. En ook het onderschrift is exact hetzelfde:

*Wacht u voor hem, die alsins mickt,
Dat sijnen boogh, u niet verlickt.*

De term *verlickken* had een breed scala aan betekenissen. Meest voor de hand liggend is hier: *in de gaten krijgen*. Maar de betekenis *verschalken* (te pakken krijgen) kan ook. De prent van de Gheyn bevat vier extra regels (in Latijn) die goed bij deze betekenis passen. In het Nederlands vertaald:

*Nieuveling, richt je boog met gespannen pees,
zodat je datgene wat gezwollen is, midden in het struikje brengt.
Kijk, ik steun je ellenbogen met beide handen,
zodat je bij het mikken des te zekerder kunt zeggen:
ook een maagd geeft goed les.’*

Het woord *Tiro* hebben wij hier met *Nieuveling* vertaald, maar heeft doorgaans de betekenis *rekrut* (door loting aangewezen). U kunt het ook als *eerstejaars* of *groentje* opvatten. Het begrip *struikje* dateert duidelijk van voor het in de mode raken van de bikinilijn.

Bij de Gheyn heeft de boogschutter (met melkmeid) dus een duidelijk seksuele lading. Het is de vraag of dit op de Rogstekersprent ook zo is. De toevoeging van de kulzak, de pijp en de op scherp gezette boog lijken daar sterk op te wijzen. (Zie aflevering 1).

Op ‘De Legende begint in Den Bosch’ (nr. 2) ontvingen wij een reactie van dr. Rolf Hage, gemeentearchivaris van ’s-Hertogenbosch. Kwesties van eer trekken zijn aandacht. In zijn promotie onderzoek (VU Amsterdam) heeft hij zich op het fenomeen schaking gericht. Dat gaat ook over eer.

Rolf Hage: “Met de verhalen over de rogstekers heb je een gebruik van eeuwen terug weer in de belangstelling gebracht. Het is een wat vreemd aandoend fenomeen. De vraag is wat ze nu precies beoogden en in welke gevallen zij optraden. Het rogsteken lijkt een van die acties die we kunnen benoemen als erehandel.

Erehandel omvat woorden of daden van personen of groepen die gericht zijn om de eerepositie van andere personen of groepen aan te tasten. In vroeger dagen namen de mensen zelf het recht in handen om overtreders van de groepseer aan te pakken en publiekelijk hun afwijkend gedrag aan de kaak te stellen, belachelijk te maken. Kortom, de eer van de vermeende overtreders werd verlaagd en hun eerepositie tenminste tijdelijk verzwakt, totdat verzoening of boetedoening plaatsvond. Erehandel gebeurde in persoonlijk contact, maar ook in grotere groepen tegen een persoon of groepje personen. Dat was dan niet zomaar een kleine terechtwijzing, maar een aanpak die ervoor zorgde dat de belaagde persoon of groep verder afwijkend gedrag wel zou laten. Zijn of haar aanzien in haar eergroep stond op het spel. Bij continuering van het gedrag kon hij of zij rekenen op minder burenhulp, op minder klandizie, op minder krediet, op uitsluiting bij feesten, op een minder goed huwelijk. De vroegmoderne wereld was er een van spanningen, conflicten, maar ook verzoening.

We zien de rogstekers in 's-Hertogenbosch genoemd worden in een verordening. Je denkt dat de overheid optrad om de reputatie van de slachtoffers te beschermen. Ik denk dat ze dat niet deden, maar dat de magistraat een alternatieve vorm van ordehandhaving niet wilde tolereren. Politie zoals wij die kennen bestond toen niet. Als mooi compromis, zeg maar polderend avant la lettre, mochten de rogstekers wel op gereguleerde wijze hun ongenoegen uiten. Daarmee werden de verhoudingen helder: de stad bepaalde als machthebber hoe de bewoners zich moesten gedragen. Die konden hun gang gaan, mits binnen bepaalde perken.

Het is te hopen dat verder onderzoek ons meer gaat vertellen over de rol en functie van het rogsteken. Zou het een variant zijn van wat we nu ‘de draak steken’ noemen?”

Erik Werps: Inderdaad is dit laatste de centrale vraag die wij willen beantwoorden. Het hoe en waarom van de Rogstekers. Of wij het antwoord vinden durf ik niet te zeggen. In ieder geval zullen wij ook ingaan op het draaksteken. Dit is een spel dat zijn wortels vindt in het verhaal van St. Joris en de draak. Het komt op diverse prenten voor. En... het wordt nog steeds gespeeld. Meest bekend is het draaksteken in Beesel (tussen Roermond en Venlo).

Op 17 september

wordt de website www.steekspel.eu feestelijk geopend.

U bent allen uitgenodigd voor een korte presentatie in de foyer van het Munttheater (in Weert). Muzikaal omlijst door Wendy van Dooren.

Wilt u reageren?

Stuur dan een mail naar: info@steekspel.eu.

* Over dit deel is vanaf 17 september meer te zien op de website.

Colofon

Steekspel © is een uitgave van
Stichting Historische Publicaties
jaargang 1, nummer 3
Weert, juli 2017
ISSN: 2543-2117
www.steekspel.eu

Redactie: Erik Werps

Ontwerp en opmaak: Rob van de Meulenhof

Druk: Visual Concepts, Weert

Steekspel nr.3 kwam mede tot stand dankzij de inbreng van Jo Thijssen (Bilthoven) en Frans en Theo Laurentius (Middelburg), waarvoor hartelijk dank.

Getoonde afbeeldingen:

- *De Rogstekers van Weert*, uitg. Joannes van Tienen.
- *Knotwilt*, tek. Stef Mooren inv. Erik Werps.
- *Strijd tussen boeren en soldaten*, naar Pieter Bruegel I.
- *De Rogstekers van Weert*, uitg. Jan Thiel.
- *De Rogstekers van Weert*, uitg. Frederik de Wit.
- schutter & lansier, uit: *Facetienses Inventiones d'amour et de guerre* (Koddige Verzinsels over liefde en oorlog), naar Stefano della Bella.
- *Boogschutter en melkmeisje*, naar Jacob de Gheyn II.

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- 1 Keyes, G.S., *Hollstein's Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts c.1450-1700* vol.24 (1980), p.103.
- 2 Luijten, G., *Hollstein's Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts c.1450-1700* vol.30 (1986), p.83.
- 3 Laurentius, F., *Clement de Jonghe, kunstverkooper in de Gouden Eeuw* (2010), p.54.
- 4 Vries, A.D. de, *Biografische aantekeningen betreffende voornamelijk Amsterdamsche schilders, plaatsnijders, enz. en hunne verwanten* (1885), p.228.

ISSN 2543-2117

9 772543 211007 >

De kunst van ontwerpen.

Uw wensen visualiseren in een treffend en bijzonder ontwerp.

Artadvertisment

artadvertisment.nl

Publishing
Agency
Events
Design
Media
Print & Press

*“We don't just publish books,
we publish dreams ...”*

Maaspoort 24 | 6001 BP Weert | T +31 (0)495 - 76 90 55
www.bullseyepublishing.nl | www.bullseyeshop.nl